

6. Мезенка, Г.М. Віцебшчына ў назвах вуліц: манаграфія: у 2 ч. / Г.М. Мезенка. – Віцебск: УА «ВДУ імя П.М. Машэрава», 2008. – Ч. 1. – 363 с.
7. Национальный / Викисловарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9>. – Дата доступа : 10.01.2022.
8. Стоянова, Е. Культурная коннотация как инструмент лингвокультурного исследования и показатель лингвокультурной компетенции инокультурной личности / Е. Стоянова // Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica. – 2020. –8. – С. 85–94.
9. Телия, В.Н. Культурная коннотация как способ воплощения культуры в языковой знак / В.Н. Телия, Е.О. Опарица // Культурология. – 2011. – 1 (56). – С. 145–148.
10. Телия, В.Н. Язык. Семиотика. Культура / В.Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры» – 1996. – 288 с.
11. Цзин, Ма. Национально-культурные коннотации русских топонимов / Ма Цзин // Международный научный журнал «Молодой ученый». – 2020. – № 39 (329). – С. 187–192.
12. Шерстюкова Е.В. Национально-культурный аспект функционирования имен собственных (на материале немецкого языка) / Е.В. Шерстюкова, А.А. Колесников А.П. Пересыпкин // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – № 1 (5): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 227–229.

К.А. Зайцава

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: katsyaryna_zaytsava@mail.ru

УДК 811.161.3'373.211.1

Айконімы Бешанковіччыны як частка тапанімнай прасторы Беларускага Паазер'я: структурны аспект

Ключавыя словы: *айконім, айканімія, рэгіён, тапанімія, намінацыя, структура, фармант, Бешанковіцкі раён, Беларускае Паазер'е.*

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці айканіміі Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці ў структурным аспекце, супастаўляюцца дадзеныя даследаванага рэгіёна з паказчыкамі па Віцебшчыне. Вызначаюцца найбольш пашыраныя структурныя тыпы намінацый на кожнай з разглядаемых тэрыторый. Пералічваюцца адрознівальныя рысы айканіміі Бешанковіччыны і Беларускага Паазер'я па структурным складзе.

Е.А. Zajceva

Vitebsk State University named after P.M. Masharov
e-mail: katsyaryna_zaytsava@mail.ru

Oikonyms of Beshenkovichy as part of the toponymic space Belarusian Poozerye: structural aspect

Key words: *oikonym, oikonymy, regiononym, toponymy, nomination, structure, formant, Beshenkovichy district, Belarusian Poozerye.*

The article discusses the features of oikonymy in the Beshenkovichy district of the Vitebsk region in a structural aspect, data are compared of the studied region with indicators for the Vitebsk region. The most extended structural types of nominations in each of the territories under consideration are determined. The distinguishing features of the oikonymy of the Beshenkovichy and the Belarusian Poozerye are listed according to the structural composition.

Даследаваннем уласных назваў населеных пунктаў: гарадоў, вёсак, пасёлкаў, хутароў займаецца адзін з раздзелаў тапанімікі – айканіміка (ад грэчаскага oikos –

“жыллэ” і опунта – “імя”). “На першым этапе іменаваня важную ролю ігралі назвы прыродных аб’ектаў і ў першую чаргу вадаёмаў. З цягам часу тапанімічныя прырытэты мяняліся, і галоўным арыенцірам сучаснага чалавека становіліся ўжо не месцы водных перапраў, паляўнічыя ўгоддзі ці месцы збору раслін, а населеныя пункты. Іх назвы паступова становіліся цэнтрам тапанімічнай сістэмы, сэнсавым ядром тапанімнага поля” [2, 17]. Займаючыся вывучэннем назваў паселішчаў, становіцца відавочным наяўнасць сувязі дадзеных адзінак з укладам жыцця чалавека, гісторыяй гаспадарчай дзейнасцю. Вядома, што тэрыторыя Беларускага Паазер’я насялялася крывічамі, асноўнай дзейнасцю якіх было земляробства, жывёлагадоўля, рамяство, адлюстравалася ў айканімнай лексіцы рэгіёна.

Трэба адзначыць, што тэрыторыя Беларускага Паазер’я ўключае ў свой склад усю Віцебскую вобласць, паўночна-ўсходнюю частку Гродзенскай вобласці і поўнач Мінскай вобласці.

Айконімы як раздзел тапанімікі выступаюць аб’ектам даследавання ў працах беларускіх вучоных-анамастаў (Т.М. Аліферчык, Т.М. Багаедава, Н.А. Багамольнікава, Т.Ю. Васільева, У.М. Генкін, І.Л. Капылоў, Л.В. Леванцэвіч, Г.М. Мезенка, В.В. Шур, Н.Р. Якубук).

Калі разглядаць асаблівасці структуры сучаснай айканіміі, то, па дадзеных навукоўцаў, на кожнай тэрыторыі пераважаюць разнастайныя словаўтваральныя мадэлі онімаў: “матывацыйныя асновы, словаўтваральныя спосабы, словаўтваральныя тыпы і мадэлі тапонімаў у розных рэгіёнах Беларусі не супадаюць. Кожны спосаб фарміруе ў залежнасці ад тэрыторыі пэўную колькасць структурна-граматычных і семантычных тыпаў. Таму ў апошні час вялікая ўвага стала надавацца рэгіянальнаму матэрыялу, які, спадзяёмся, яшчэ працяглы час будзе прадметам спецыяльных лінгвістычных даследаванняў, у тым ліку і айканімічных” [1, 7]. У дадзенай працы мы зрабілі спробу высветліць, якім чынам упісваюцца мадэлі сельскіх намінацый Бешанковіцкага раёна ў агульную карціну айканіміі Беларускага Паазер’я ў структурным плане. Для параўнання структурных мадэляў Бешанковіччыны і Віцебшчыны мы скарысталіся дапаможнікам У.М. Генкіна “Айканімія і катаяканімія Беларускага Паазер’я” (2009 г.).

На тэрыторыі Бешанковіцкага раёна намі зафіксавана 243 назвы населеных пунктаў. Зыходзячы са структурна-граматычных асаблівасцей, айконімы даследаванага рэгіёна падзяляюцца на простыя, складаныя і састаўныя; адзіночналікавыя і множналікавыя. Асноўным крытэрыем размежавання ўтварэнняў з’яўляецца фармантны аналіз. Да простых камонімаў адносяцца намінацыі, што складаюцца з аднаго слова ў форме назоўніка або прыметніка: *Бікложа, Панкратава, Слабада*. Іх налічваецца 207 адзінак, што складае 85,2% ад агульнай колькасці назваў населеных пунктаў. На Віцебшчыне гэты паказчык дасягае 92,45% [3, 11] (гл. табліцу 1).

Табліца 1 – Структурныя тыпы айконімаў Беларускага Паазер’я і Бешанковіччыны

Арэал распаўсюджання	Структурныя тыпы айконімаў		
	Простыя	Складаныя	Састаўныя
Беларускае Паазер’е	92,45%	1,85%	5,7%
Бешанковіцкі раён	85,2%	4,1%	10,7%

У залежнасці ад асаблівасцей словаўтварэння простыя айконімы падзяляюцца на вытворныя і невытворныя. Невытворныя намінацыі ў сваёй большасці з’яўляюцца вынікамі анімізацыі апелятываў: *Белае, Доўгае, Луг, Свяча, Холм* і інш. Большасць адгіронічных айконімаў утварылася такім чынам: *воз. Бікложа → в. Бікложа, воз. Паўазер’е → в. Паўазер’е*. Вядомы той факт што, калі паселішча ўзнікала на месцы

ўпадзення адной ракі ў другую, яно атрымлівала імя вытока, а не галоўнай ракі. Дадзенае меркаванне можна суаднесці з узнікненнем назвы аграгарадка *Ула* ад назвы ракі *Ула*, якая ўпадае ў Заходнюю Дзвіну на гэтай тэрыторыі. Самай частотнай намінацыяй на тэрыторыі Беларускага Паазер'я, утворанай у выніку пераходу назвы паселішча ў разрад оніма, з'яўляецца назва вёсак *Слабада*. Па дадзеных У.М. Генкіна, на тэрыторыі Віцебшчыны на сённяшні дзень захавалася каля 30 паселішчаў, названых *Слабада*, гістарычна іх было яшчэ больш [3, 12]. На тэрыторыі Бешанковіцкага раёна таксама фіксуецца 3 намінацыі з вытворнай і невытворнай асновай – в. *Слабодка* і в. *Слабада* (2).

Па сваіх граматычных паказчыках на тэрыторыі Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці адзіночналікавыя онімы (*Асінаўка, Двор Нізгалава, Мураўшчына, Рубеж*) пераважаюць над множналікавымі (*Бешанковічы, Бортнікі 1, Галыні, Лукі*) ў суадносінах 56,4%:43,6%. Айконімы дадзенай граматычнай класіфікацыі знаходзяцца ў парытэтных адносінах з паказчыкамі па Віцебшчыне (адзіночналікавыя – 53,7%; множналікавыя – 46,3) гл. табліцу 2.

Табліца 2 – Суадносіны граматычных паказчыкаў ліку айконімаў Беларускага Паазер'я і Бешанковіччыны

Арэал распаўсюджвання	Граматычныя тыпы намінацый	
	Адзіночналікавыя	Множналікавыя
Беларускае Паазер'е	53,7%	46,3%
Бешанковіцкі раён	56,4%	43,6%

Як і на ўсёй тэрыторыі Беларускага Паазер'я, на Бешанковіччыне сярод адзіночналікавых намінацый (137 адзінак) пераважаюць назвы, якія маюць форму ніякага роду. Дадзены факт звязаны з працэсам утварэння онімаў. Даволі часта назвы населеных пунктаў утвараліся па назве ўладальніка і ўжываліся ў форме прыналежага прыметніка: *Багданава, Ганчарова, Гаўрыліна, Дашкава, Кошчава, Стаськава*. У сучасным ўжыванні дадзеныя назвы ўспрымаюцца як назоўнікі.

Вытворныя айконімы адрозніваюцца ад невытворных наяўнасцю тапанімнага фарманта. Улічваючы той факт, што ўсе ўласныя назвы ўтвараюцца па сваіх пэўных мадэлях, група тапонімаў, аб'яднаных адзінай прыкметай, называецца "тапанімным тыпам". У славянскай тапаніміі да такога тыпу адносяць намінацыі, якія пабудаваны па схеме аснова слова + суфікс ці аснова слова + фіналь (-ск-, -аў, -ава, -ова). Большую колькасць вытворных айконімаў складаюць намінацыі, аформленыя пры дапамозе фармантаў -ава, -ова (18,9%): *Александрова, Бачэйкава, Багданава, Гняздзілава, Ільягова, Кошчава, Немцава* і інш. Як адзначалася вышэй, дадзеныя намінацыі ўтвараліся пры дапамозе пасесіўнага фарманта, які ўказваў на прыналежнасць аб'екта яго ўладальніку. Як заўважае Н.У. Падольская, у рускай мове былі таксама іншыя спосабы ўтварэння тапонімаў-пасесіваў, напрыклад, *Манастырышчына* (зямля, якая належала манастыру), сяло *Кахоўка* (належала Кахоўскім) [4, 140]. З іншага боку, як адзначана даследчыцай, форма прыналежага прыметніка ў тапоніме далёка не заўсёды абазначае прыналежнасць аб'екта ўладальніку, што яшчэ раз даказвае пра складанасць матывацыі некаторых намінацый. Аналагічным значэннем прыналежнасці валодаюць назвы сельскіх паселішчаў з фармантамі -іна, -ына: *Гаўрыліна, Гурына, Трубіліна, Хоціна* (5%).

Фарманты -шчына, -оўшчына/-еўшчына, якія афармляюць групу простых айконімаў, знаходзяцца на трэцім месцы сярод агульнай колькасці намінацый і налічваюць 5%: *Аскершчына, Баброўшчына, Жахоўшчына, Касарэўшчына, Сянькоўшчына, Янаўшчына, Ярмолаўшчына*. Функцыянаванне дадзенага тапанімнага тыпу тлумачыцца з гістарычнага боку: "На пачатку антрапанімічны дублет выступаў у якасці паіменнага ўдакладнення: указваў, ад якой канкрэтнай асобы зямля перайшла ў спадчыну. <...>

На працягу XVI – XVII стст. суфіксы *-щина, -овщина, -щизна, -овщизна* амаль непадзельна пануюць у сферы ўласных назваў зямель, дворышчаў, урочышчаў, маёнткаў, атрыманых у спадчыну ці набытых у выніку прыватнай куплі-прадажы. Заклучным этапам у працэсе станаўлення тапанімічнай функцыі суфіксаў *-щина, -овщина* з’явілася іх тапанімізацыя. Відаць, з гэтым этапам і трэба звязаць з’яўленне назваў на *-щина, -овщина* ў айканіміі ў масавым парадку (XVIII – XIX стст.)”[Цыт. па 3, 18].

Айконімы, аформленыя з дапамогай старажытнарускага фарманта –*је* фіксуюцца ў двух тапанімічных тыпах Бешанковіцкага раёна: 1) айконімах суфіксальнага ўтварэння (*Вярхоўе*) і ў 2) айконімах прэфіксальна-суфіксальнага ўтварэння, якія аформлены па наступных мадэлях:

за- + **-је**: *Забалоцце, Забелле, Забор’е, Задарожжа, Зарэчча, Залужжа, Замошша, Заручэўе* і інш.;

паў- + **-је**: *Паўазер’е*;

пры- + **-је**: *Прыдзвінне*,

уз- + **-је**: *Узрэчча*.

Дадзены тып з’яўляецца другім па распаўсюджанасці словаўтваральных мадэляў і складае 8,2% ад агульнай колькасці намінацый. Высокі паказчык намінацый дадзенага тыпу сведчыць пра тое, што адным з параметраў намінацыі населеных пунктаў у старажытнасці быў арыенцір на лакалізацыю аб’екта. Пераважная большасць адзінак тапанімічнага тыпу ўказвае на размяшчэнне паселішча за якім-небудзь прыродным аб’ектам (балота, бор, дарога, луг, рака, мох, ручай).

Айканімы інвентар Бешанковіччыны налічвае яшчэ некалькі онімаўтваральных фармантаў: тыпова беларускі *-ічы/-ычы, -овічы/-евічы* (*Бешанковічы, Ганкавічы, Давыдкавічы, Мількавічы*), *-ка* (*Дуброўка, Ржаўка, Слабодка, Ульянаўка*); *-ішча/-ышча* (*Вяжышча, Дубішча, Селішча*).

Звяртаюць на сябе ўвагу і складаныя тапонімы, якія па сваёй структуры маюць не менш за дзве каранёвыя марфемы. Большасць складаных айконімаў утворана па мадэлі прыметнік + назоўнік: *Новае сяло* → *Навасёлкі*. У якасці прыметнікавых складнікаў ужываюцца наступныя лексемы: стары, добры, светлы: *Дабрыгоры, Светагорава, Старадворцы*.

На даследаванай тэрыторыі зафіксаваны два айконімы, якія ўтвораны па мадэлі лічэбнік + назоўнік: *Двурэчча, Пяцігорск*.

Састаўныя онімы ўключаюць у свой склад два, радзей больш, кампаненты, звязаныя падпарадкавальнай сувяззю. Структурная схема такіх намінацый выглядае наступным чынам: прыметнік + назоўнік: *вёска Казінае Сяло, вёска Крывое Сяло, вёска Чырвоныя Буднікі*. У дадзенай групе пераважаюць назвы з атрыбутыўнымі кампанентамі ў складзе прапрыяльнай часткі:

вялікі/малы: *Малыя Галыні, Малы Двор, Вялікія Паўлавічы, Малыя Паўлавічы*;

новы/стары: *Новае Вадапоева, Старое Вадапоева, Старыя Ранчыцы, Новыя Ранчыцы*;

верхні/ніжні: *Верхняе Крывіна, Ніжняе Крывіна*.

Сярод састаўных айконімаў на тэрыторыі Беларусі вылучаецца група назваў з кампанентам *Двор*: *Двор Бабча, Двор Саланевічы* і г.д. Састаўныя айконімы нярэдка суадносяцца з простымі назвамі, а тэрмін-вызначальнік *Двор* у іх выконвае размежавальную функцыю. Пры гэтым абодва населеныя пункты з’яўляюцца тэрытарыяльна блізкімі, напрыклад, могуць знаходзіцца ў межах аднаго сельскага савета: *Гомель – Двор Гомель* (Гомельскі сельскі савет Полацкага раёна); *Паўлле – Двор Паўлле* (Вяркудцкі сельскі савет Ушацкага раёна) [2, 24]. Састаўны камонім з кампанентам *Двор* сустракаецца і на даследуемай тэрыторыі *Нізгалава – Двор Нізгалава*. На Бешанковіччыне таксама зафіксаваны найменні, пабудаваныя па мадэлі – назоўнік + колькасны лічэбнік: *Бортнікі 1, Бортнікі 2, Ганчарова 1, Ганчарова 2*. Дадзены тып намінацыі з’яўляецца штучным.

Такім чынам, айканімны інвентар Бешанковіцкага раёна ўключае ўсе структурныя тыпы назваў сельскіх паселішчаў.

Айканімная сістэма Бешанковіччыны па колькасных паказчыках структурных тыпаў, граматычных форм амаль цалкам упісваецца ў агульную карціну сельскіх намінацый Беларускага Паазеер'я. Аналіз тапанімных тыпаў паказаў, што на традыцыі іменавання аказвала ўплыў актыўнае развіццё прыватнага землекарыстання, цесная сувязь чалавека з месцам яго пражывання. Сярод усіх вядомых базавых прасторавых параметраў іменавання для айканіміі Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці пераважным з'яўляецца параметр “лакалізацыя аб'екта”.

Спіс скарачэнняў

в. – вёска, *воз.* – возера, *агр.* – аграгарадок

Літаратура

1. Багамольнікава, Н.А. Адантрапанімічныя айканімічныя ўтварэнні / Н.А. Багамольнікава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины – 2009. – №1 (52). – С. 7–15
2. Белорусская ономастика. Топонимия: учеб. пособие / А.М. Мезенко [и др.]; под общ. ред. А.М. Мезенко – Минск: Элайда, 2012. – 260 с.
3. Генкин, В.М. Ойконимия и катойконимия Белорусского Поозерья: учеб.-метод. пособие / В.М. Генкин. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2009. – 115 с.
4. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А.В. Суперанская. 2-е изд. – М.: Наука, 1978. – 192 с.

Крыніцы

1. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць: нарматыўны даведнік / У.М. Генкін, І.Л. Капылюў, В.П. Лемцогова; пад рэд. В.П. Лемцоговай. – Мінск: Тэхналогія, 2009. – 668 с.

А.В. Кавалёва, Г.В. Юдзянкова

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: alena.kavaliova@gmx.de

УДК 811.161.1'373

Аксіялагічны код сучасных гадонімаў Мазыршчыны

Ключавыя словы: *гадонім, гаданімікон, урбанонім, апелятыў, тапааснова, аксіялагічны код, менталітэт.*

У артыкуле разглядаюцца гадонімы Мазыршчыны ў аксіялагічным аспекце. Вызначаюцца матывавальныя асновы гэтых найменняў, вызначаюцца аксіялагічныя сферы, тыповыя для намінацый. Выяўляецца сэнсавае напauненне сучаснага гаданімікона гэтага рэгіёна, прыводзяцца прычыны і тэндэнцыі фарміравання ментальнага кампанента назваў лінейных аб'ектаў Мазыршчыны.

A.V. Kavaliova, H.V. Yudziankova

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

Axiological code of modern Mozyr hodonyms

Key words: *hodonym, hodonymicon, urbanonym, appellative, toponymic stem, axiological code, mentality.*

The article deals with Mozyr region hodonyms in the axiological aspect. The motivational bases of these names are analyzed, the axiological spheres, which are typical for nominators, are defined. The semantic content of the modern hodonymicon of this region is revealed, the authors give also reasons and tendencies of the mental component of Mozyr region linear objects names.